

დავით ბერძენიშვილი

წმინდა გიორგის გამოსახულებიანი კალიკტერის
ანტიფიქსი გელა მესხეთიდან

ქართველ ტომებში სამშენებლო კერამიკის წარმოებას და გამოყენებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია და საქართველოში უძველესი ისტორია აქვს.

არქეოლოგიურ აღმოჩენათა შედეგად და ისტორიული ძეგლებიდან ნათლად ჩანს, რომ საქართველოში მაღალ დონეზე იყო გავრცელებული სხვადასხვა მასალიდან აშენებული ნაგებობანი: ეკლესია-მონასტრები, სამეფო და დიდებულთა სასახლეები. არსებობდა კლდეებში გამოკვეთილი საცხოვრებელი სახლები და ქალაქებიც (კ. მელითაური, 1961). მოღწეული ძეგლები ამტკიცებდნენ ხუროთმოძღვრული ხელოვნების, სპეციალური სამშენებლო ცოდნისა და წესის არსებობას და ადასტურებდნენ გარკვეული ადგილობრივი სამშენებლო ტრადიციის არსებობას საქართველოში.

ჩვენში რომ არქიტექტურულ ნაგებობათა მხატვრულ გაფორმებას საგანგებო ყურადღება ექცეოდა, ეს კარგად ჩანს მცხეთაში აღმოჩენილი მეოთხე საუკუნის ეპიტაფიითაც, სადაც იხსენიება "მთავარი მხატვარი და არქიტექტორი ავრელი აქოლისი" (ს. ყაუხჩიშვილი, 1951, გვ. 253).

ძვ.წ. პირველი ათასწლეულის მეორე ნახევარში საქართველოში მშენებლობისას ალიზის აგურთან ერთად ფართოდ არის გამოყენებული კრამიტი, რასაც ცნობილი ბერძენი გეოგრაფი სტრაბონი განსაკუთრებით ხაზგასმით აღნიშნავდა: "...მართლაც იბერია კარგადაა დასახლებული მეტწილად როგორც ქალაქებად, ისე დაბეებად; ისე, რომ აქ გვხვდება კრამიტის სახურავები და ხუროთმოძღვრების წესით აგებული სახლები, ბაზრები და სხვა საზოგადოებრივი შენობები" (ს. ყაუხჩიშვილი, 1957, გვ. 127).

როგორც ფიქრობენ, სტრაბონის მიერ გადმოცემული ეს საინტერესო ცნობა ასახავს ძვ.წ. მეორე საუკუნის მდგომარეობას (ი. ჯავახიშვილი, 1946, გვ. 146).

არქეოლოგიურმა გათხრებმა არა მარტო აღმოსავლეთ, არამედ დასავლეთ საქართველოშიც მრავალ ადგილას დაადასტურა სამშენებლო კერამიკის — კერძოდ, ბრტყელი და ღარისებრი კრამიტის ფართოდ გამოყენება, რამაც ცხადყო სტრაბონის ცნობის სიმართლე.

საქართველოში აკეთებდნენ როგორც ბრტყელ, გვერდებაკეცილ, ისე ღარისებურ კრამიტსაც. ბრტყელი კრამიტი ტიპოლოგიურად სხვა ქვეყნებში გავრცელებული კრამიტისაგან არ განსხვავდება. რამდენადმე თავისებურია კრამიტი, რომელიც თავისი კონსტრუქციითა და დამზადების ტექნიკით შესამჩნევად განსხვავდება ანტიკურ სამყაროში გავრცელებული კალიკტერებისაგან.

ქართულ არქეოლოგიურ ლიტერატურაში ბრტყელი კრამიტი მოიხსენიება, როგორც “ბრტყელი კრამიტი”, “ბრტყელი გვერდებაკეცილი კრამიტი”, “სოლენი”, ღარისებრი კი “ღარისებრი კრამიტი”, “ცერიაი კრამიტი”, “ღარიანი კრამიტი”, “კალიბტერი”. სამეცნიერო ლიტერატურაში ძირითადად დამკვიდრდა “ბრტყელი კრამიტი” და “ღარიანი კრამიტი” ს.ს. ორბელიანთან “კრამიტი” არის “კეცის ლორფინი” (ს.ს. ორბელიანი, 1986, გვ. 420). როგორც ვხედავთ, კრამიტი და ლორფინი ერთმანეთისაგან განსხვავდება მხოლოდ მასალით. კრამიტი კეცისაა (თიხა), ლორფინი — ქვისა.

“ძველი ქართული ენის ლექსიკონში” კრამიტი და ლორფინი არ მოიხსენიება. მათ შესატყვისად გვევლინება “კეცი”, რომელიც განმარტებულია როგორც “თიხა, თიხის ჭურჭელი, გამომწვარი კრამიტი” (ილ. აბულაძე, 1973, გვ. 51).

თიხის ჭურჭლის მწარმოებელს ძველ ქართულში “მეკეცე” ეწოდებოდა. “მეკეცე” იმ ხელოსანთა ზოგადი სახელია, რომელიც თიხისაგან აკეთებდნენ ამა თუ იმ სახის ჭურჭელს თუ სხვა დანიშნულების საგანს, რომელშიც კრამიტის კეთებაც შედიოდა (მ. მესხია, 1982, გვ. 67, 68). საქართველოში კეცი რომ კრამიტი ყოფილა ამას ადასტურებს ახმეტის რაიონ სოფელ მატანში მოპოვებული XI საუკუნის კრამიტზე გაკეთებული ნუსხური წარწერა: “ესე კეცი რომელ სადარის ძე მიზის ამონის ვანისაი ამის მატანისაი” (ჯ. ჭღამაია, 1980, გვ. 52). მასში საუბარია კეცის, ამ შემთხვევაში კრამიტის კუთვნილების შესახებ.

საქართველოში კრამიტი გავრცელდა ძვ.წ. IV საუკუნის ბოლოს შავიზღვისპირეთის ბერძნების ახალშენებიდან. კრამიტის ქართული სახელწოდებაც ძველი ბერძნულიდან მომდინარეობს. “კერამის”, “კერამიდოს” ნიშნავს, როგორც კრამიტს, ისე კეცს — თიხას და თიხის ჭურჭელს. იგი ქართულ ენაში შემოსულია გვიანსაშუალო საუკუნეების ხანაში (მ. ძნელაძე, 1987, გვ. 433).

ტერმინი კრამიტის ადრე არარსებობის დასტურად შეიძლება მივიჩნიოთ ისიც, რომ საბა თავის ლექსიკონში კრამიტს “უხმარ სიტყვად” მოიხსენიებს (ს. ს. ორბელიანი, 1986, გვ. 385).

ქართული კრამიტის თანამედროვე სახე და მოყვანილობა მრავალი საუკუნის მანძილზე იქმნებოდა და მის საერთო წინაპართა შორის ჩვენში უძველესი ანტიკური ხანის ღარისებრი კრამიტებია.

ღარისებრი კრამიტი — ანუ, როგორც მას უწოდებენ “ქართული კრამიტი” — ფართოდ არის გავრცელებული საქართველოში და დიდი ხნის ისტორია აქვს. ამიტომ მიაკუთვნა ხალხმა ამ ტიპის კრამიტს ქართული კრამიტის სახელი. საკმაოდ დიდხანს და მრავალ კუთხეში ღარიანი კრამიტი წარმოადგენდა სახურავი კრამიტის ერთადერთ სახეს.

ვანში სწორკუთხა ქვათლილებით ნაგები საკულტო თუ საზოგადოებრივი შენობების გადახურვისას დადგენილია საკმაოდ ორიგინალური წესი: სწორკუთხა კრამიტები ზემოდან ასეთივე სწორკუთხა კრამიტით იფარებოდა, ხოლო ღარისებრი კრამიტი (კალიბტერი) გამოიყენებოდა შენობის ნაპირებზე, ამასთან ის ზურგით იდებოდა და თავისებურ წყალსადინარს წარმოადგენდა (ო. ლორთქიფანიძე, 2002, გვ. 279).

ანტიკურ ხანაში ცნობილი იყო კრამიტის მოჭრის ორი წესი: კრამიტის მოჭრა საგანგებო ყალიბებით და ასევე ჩარჩზე. როგორც ირკვევა, ბრტყელი

კრამიტი უკლებლივ დაზგაზე უყალიბოდ უკეთებიათ, ხოლო ღარისებრი კერამიკულ ჩარხზე (ჯ. ჭლამაია, 1968, გვ. 279).

კრამიტი იჭრებოდა ხისგან დამზადებულ სპეციალურ ფორმებში. დამლაისმებოდა ან იტვიფრებოდა ნედლ თიხაზე, კრამიტის ფორმიდან ამოღების შემდეგ, გამოწვამდე.

საკრამიტე მიწა განსაკუთრებული სიფრთხილით შერჩევას და მომზადებას მოითხოვდა. საქართველოში ძალიან სუფთა და კარგი თიხა გამოუყენებიათ საკრამიტედ. კარგად დამუშავებული ზედაპირი საღებავსაც კარგად იღებდა, ინახავდა და ღამაზად გამოჩნდებოდა. დაახლოებით ასეთია სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებანი კრამიტის დამზადების შესახებ (ლ. ბოჭორიშვილი, 1946, გვ. 356).

ანტიკური ხანის ქართული კრამიტი ბერძნული პროტოტიპებისაგან განსხვავდება კონსტრუქციის ცალკეული დეტალებით, ნაწილობრივ, დამზადების ტექნიკითაც. ანტიკური ხანის საქართველოში კრამიტი ხშირად წითლად იყო შეღებილი. უძველესი კრამიტი საქართველოში აღმოჩნდა ვანში (ო. ლორთქიფანიძე, 2002, გვ. 228), მცხეთაში (ა. აფაქიძე, 1963, გვ. 54), ეშერაში, დაბლაგომში (ბ. კუფტინი, 1949, გვ. 10), ურეკში (ო. ჯაფარიძე, 1949, გვ. 118) და სხვ.

გვიანანტიკურ და ადრესაშუალო საუკუნეებში კრამიტის წარმოება ფართოდ გავრცელდა მთელ საქართველოში. შუა საუკუნეებში კრამიტის ტიპი არ შეცვლილა, ოღონდ გავრცელდა კრამიტის ფერადი (მწვანე, ცისფერი, ღვიძლისფერი და სხვა) ჭიქურით დაფარვის წესი. განსაკუთრებით აღსანიშნავია რელიეფურგამოსახულებიანი და წარწერებიანი დეკორატიული სამშენებლო კრამიტები — ანტიფიქსები, რომლებიც ძირითადად გამოიყენებოდა ტაძრებისა და სამეფო სასახლეების შესამკობად. ჩვეულებრივი ღარიანი კრამიტისაგან განსხვავებით, შენობის ღამაზად და მოხდენილად გადმოსაცემად ანტიფიქსები სახურავის გამოსაჩენ ნაწილებში უნდა დაწყობილიყო. მნახველზე ეფექტური შთაბეჭდილების მოსახდენად "ანტიფიქსიანი კრამიტები ყოველთვის სახურავის ქვედა რიგზეა განლაგებული" (ჯ. ჭლამაია, 1969, გვ. 101).

დეკორატიული ხელოვნება წარმოიქმნა საზოგადოების განვითარების ადრეულ საფეხურზე. იგი საუკუნეების მანძილზე წარმოადგენდა მხატვრული შემოქმედების მნიშვნელოვან დარგს. საქართველოს ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილია ხელოვნების შესანიშნავი ნიმუშები: თრიალეთში, ვანში, მცხეთაში, ყაზბეგში და სხვა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბრინჯაოს გრავირებული ცულები, ბალთები, ქანდაკებები, მინის ჭურჭელი, მოხატული კერამიკა, ჭედური სამკაულები, გლიბტიკური ძეგლები და სხვა. ასევე მნიშვნელოვანია დეკორატიული ანტიფიქსები, რომლებიც არა მარტო მაღალმხატვრული ღირებულებებით გამოირჩევა, არამედ მნიშვნელოვან მატერიალურ წყაროს წარმოადგენენ ქართველი ხალხის სოციალურ-პოლიტიკური, ეკონომიკური ყოფისა და კულტურის შესასწავლად.

ანტიფიქსების ჩამოყალიბებაში დიდი როლი შეასრულა აკროტერიონმა. რომელიც წარმოადგენდა ბერძნული ტაძრების სახურავზე მოთავსებულ ქანდაკებას ან რაიმე ნაძერწ ორნამენტს (გ. ლინდერმანი, ბეკჭოფი, 1992, გვ. 9). თავდაპირველად ჩნდება ქვისგან დამზადებული ანტიფიქსები ღარიულ (პ.

ვიპერი, 1972, გვ. 85. სურ. 9) და იონურ ტაძრებზე (ბ. ვიპერი, 1972, გვ. 95. სურ. 12).

ვანის ნაქალაქარზე სამი სახის ტერაკოტული ანტიფიქსია მიკვლეული (ყიფიანი, 1993, გვ. 64, 68. ტაბ. X), რომლებიც ნაგებობის მხატვრული სახის შექმნაში მონაწილეობდა და გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის ანტიკური ხანის ვანის ხუროთმოძღვრულ დეკორზე.

ადრესამუალო საუკუნეებში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებამ და მთელ საქართველოში გავრცელებამ დიდი როლი ითამაშა ქართველი ხალხის სულიერ ცხოვრებაში. საფუძველი ჩაუყარა ახალ ქართულ ქრისტიანულ კულტურას. იგი ხელს უწყობდა ნაციონალური დამწერლობის და ხელოვნების განვითარებას. ამენდა ბრწყინვალე ხუროთმოძღვრული ძეგლები. ფართოდ გაშლილმა საეკლესიო და საერო მშენებლობამ დიდი მოთხოვნილება წაუყენა კერამიკულ წარმოებასაც. ამ ეპოქის ყველა ანტიფიქსი თიხისაგანაა დამზადებული. ადრექრისტიანული ხანის ადრეული ეტაპის ძეგლებში ძირითადად აღმოჩენილია რელიეფური ჯვრის და, ასევე, ცხოველთა და მცენარეთა გამოსახულებიანი ანტიფიქსები. ვანტანგ გორგასლის მიერ დაარსებულ ქალაქ არტანუჯში მდებარე ერთ-ერთი უძველესი საეპისკოპოსო ტაძარ აზიზიდან შემორჩენილია სამი ჯვრიანი ანტიფიქსი, რომლებიც ტაძრის თავდაპირველ მშენებლობას, ანუ V საუკუნის დასასრულს განეკუთვნება (გ. სილოგავა, კ. შენგელია, გვ. 2006, 18, სურ. 1,2,3). რუსთავში არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩნდა ანტიფიქსი რელიეფურად გამოხატული ჯვრით, რომელიც თარიღდება V-VI საუკუნით (გ. ლომთათიძე, 1959, გვ. 349, ტაბ. XXX, 3). მრამბაში (წებელდიდან 5 კილომეტრის დაშორებით) 1981-1982 წლებში გამოვლინდა ადრექრისტიანული ხანის დარბაზული ეკლესია (VI-VII სს), რომელშიც აღმოჩნდა ანტიფიქსი ჯვრითა და სხვა სიმბოლოებით (ვარსკვლავი, მთვარე, ხე და ა.შ.) (ი. ბერძენიშვილი, 2006, გვ. 167,168 ტაბ. XVIII, 3). ურბნისის ნაქალაქარში აღმოჩენილია სამი ანტიფიქსი, ერთ მათგანზე დაბალი რელიეფით გამოყვანილია ჯვარი და სტილიზებული ირემი. მეორე ანტიფიქსზე ორი განედლებული ჯვარია გამოსახული, ხოლო მესამეზე — ერთი (ჯღამაია, 1980, გვ. 16). ურბნისის გარეუბანში, ქვაცხელაში აღმოჩენილი ანტიფიქსი წარმოადგენს წრიულ ჩარჩოში მოთავსებულ სტილიზებულ ირმის ფიგურას, ფეხებს შორის და ზურგზე თითო პატარა შვლით (ივ.ჭავჭავაძე, ალ. ლლონტი, 1962, გვ. 3), რომლის კომპოზიცია, ოღონდ სხვა მანერით, ემსგავსება გვიანანტიკური ხანის ბრინჯაოს ბალთებს (ზიდაშელი, 1972, გვ. 15). ათამდე ანტიფიქსია აღმოჩენილი ნოქალაქევში სამეფო სასახლისა და ორი ბაზილიკური ეკლესიის გათხრების დროს. ყველა მათგანზე ჯვარია გამოსახული და თარიღდება VI საუკუნის დასაწყისით (ბ. ზაქარაია, თ. კაპანიძე, 1991, გვ. 91, 92. სურ. 44, 2).

ქუთაისის სხელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ექსპოზიციაში დაცულია ჯვრის გამოსახულებიანი ადრექრისტიანული ხანის ადრეული ეტაპის რვა ანტიფიქსი (სურ. 1). მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია 2006 წელს ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის (ხელ-ლი პროფ. ო. ლანჩავა) მიერ ბაგრატის ტაძრის ინტერიერში გამოვლენილი ორი ანტიფიქსი. ერთი მათგანი ხელითაა ნაძერწი (ო. ლანჩავა, 2007, გვ. 113. სურ. 99), რომლის ზედაპირზე ჯვარია გამოყვანილი (ამოზიდული) (სურ. 2), გარდა ამ ანტიფიქსისა, ექსპოზიციაში

წარმოდგენილი ყველა სხვა დანარჩენი ყალიბშია დამზადებული. ეს კი ხელითაა ნაძერწი, რაც მის ადრეულობას ადასტურებს და V-VI საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს. ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე ბაგრატის ტაძრის ქვედა ფენაში — VII-VIII საუკუნეების ბაზილიკაში აღმოჩენილი ოდნავ რელიეფურ ასომთავრულწარწერიანი და სწორი განივი ხაზის ქარაგმით ანტეფიქსის ფრაგმენტი (გაბრიელი) (ო. ლანჩავა, 2007. გვ. 151. სურ. 152). ესაა დასავლეთ საქართველოში ჭერჭერობით ყველაზე ადრინდელი ეპიგრაფიკული ასომთავრული წარწერა (სურ. 3).

ადრექრისტიანული ხანის ფინალური ეტაპის (VIII-X სს.) რელიეფურჭვრიანი და ასომთავრულწარწერიანი ანტეფიქსები შემორჩენილია შემდეგ ეკლესიებზე: გურჯაანის ყველაწმინდა, აკურის მამა-დავითი (ჯ. ჭლამია, 1968, გვ. 280), ვაჩნაძიანთ გუმბათიანი ტაძარი (ჭილაშვილი, 1990, გვ. 12, სურ. 14). 1962 წელს გუდაუთის რ-ის სოფ. პრიმორსკოეს მახლობელ მთაზე (მსიხგუა) ეკლესიის ნანგრევების გაწმენდისას აღმოჩნდა 46 ცალი ანტეფიქსი ასომთავრული წარწერით და ჭვრებით შემკული (ვ. სილოგავა, 1980, გვ. 30,31. სურ. 4, 5). 1980 წელს ნოქალაქევის ექსპედიციამ მარტილის რ-ის სოფ. ნაჯახოვოში გორაკის გათხრისას მიაკვლია მარტივი ტიპის "გუმბათოვანი დარბაზის" ეკლესიის ნაშთს, სადაც აღმოჩნდა რელიეფურჭვრიანი 8 ცალი ანტეფიქსი (ბ. ზაქარაია, თ. კაპანაძე, 1991, გვ. 260, სურ. 54).

განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ქუთაისის მუზეუმის არქეოლოგიის ფონდში დაცული კალიბტერის ანტეფიქსი (9571/A-765/1) წმინდა გიორგის გამოსახულებით, რომელიც მუზეუმს გადასცა ქუთაისის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ 1986 წელს. იგი ნაპოვნია სოფ. ზედა მესხეთში (წყალტუბის რ.), სადგურ ბროწეულასთან (სურ. 4)

ანტეფიქსის კალიბტერის ძირითადი და ზედა გამოსახულების ნაწილი მოტეხილი აქვს (შემორჩენილი სიმაღლე — 11,5 სმ; მაქსიმალური სიგანე — 12,5 სმ.). იგი წინა მხარეს სამკუთხედის მოყვანილობის უნდა ყოფილიყო. თიხა წითლად გამომწვარია კვარცისა და თიხის მინარევებით.

ანტეფიქსზე გამოსახულება ჩარჩოში არ არის მოქცეული და მთელ ფონზეა მოცემული. მასზე გამოსახული მხედარი წმინდა გიორგია, რომელიც შუბით კლავს გველეშაპს. წმინდა გიორგის და ცხენის გამოსახულებანი დაზიანებულია. მოტეხილია მხედრის გამოსახულება წელს ზევით და ცხენის თავ-კისერი. მხედარს კარგად გამოკვეთილი მარცხენა ფეხი უჩანს გამოყვანილი ტერფით. სამოსი კაბა მუხლს ფარავს და შემკულია რომბისებური წვრილი რელიეფური ხაზებით. ამოზრტული ხაზები მიგვანიშნებს, რომ მხედარს ჯავშანი აცვია. გველეშაპს შუბი თავში აქვს გაყრილი და შუბისწვერი მეორე მხარეს გამოდის. გველეშაპს ტანი მრგვალად დახვეული აქვს. მისი თვალის ბუდის ფოსო ოდნავ ჩადრმავებულია. ოსტატს უცდია ცხენი ყალყზე შემდგარი გადმოეცა. იგი მოცემულია მოძრაობაში, წინა ფეხები ზეაწეულია (უკანა ფეხები დაზიანებულია და მკრთალად შეიმჩნევა). ცხენის ტანზე რელიეფური წვრილი ხაზი გადასაფარებლის იმიტაციას წარმოადგენს.

გამოსახულებანი ანტეფიქსზე, მის გამოწვამდე, ნედლ თიხაზეა შესრულებული. წვეტიანი საგნის საშუალებით რელიეფი ყალიბზეა ამოკრილი

და ტვიფრის საშუალებითაა მოცემული. ეს გარკვეულ სიძნელესთან იყო დაკავშირებული და ამით აიხსნება, რომ წმ. გიორგის შუბი მარცხენა ხელში უპყრია და კომპოზიცია მარჯვენა მხარის ნაცვლად მარცხნიდანაა გადმოცემული.

გამოსახულებანი სქემატურადაა შესრულებული. ოსტატი ბოლომდე ვერ ჩასწვდა რელიეფური სკულპტურის საიდუმლოებას. მან ვერ მოახერხა შემოკმედებითად გადაემუშაებინა და ერთიანი მხატვრული ორგანიზმი შეექმნა. მიუხედავად ამისა, ცხენის დინამიკურ რაკურსში და მიწაზე გართხმული გველეშაპის იერში კარგად იგრძნობა პრიმიტიული ხალხური ექსპრესიულობა და სიახლოვეს ამჟღავნებს აღმოსავლეთის ქრისტიანული ქვეყნების ხელოვნებასთან.

საქართველოში მხოლოდ ერთი ანტიფიქსია დაფიქსირებულია წმ. გიორგის გამოსახულებით (დაცულია შ. ამირანაშვილის სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხუროთმოძღვრების განყოფილების ფონდში) და ასევე ასომთავრული წარწერით. იგი თარიღდება X-XI საუკუნეებით (ჯ. ჭლამია, 1980, გვ. 49. ტაბ. XVI).

თეთრ ცხენზე ამხედრებული წმინდა გიორგი განსაკუთრებით პოპულარულია საქართველოში. ამ მხრივ მას ვერც ერთი ქრისტიანული ქვეყანა ვერ შეედრება. არც ერთი წმინდანის სახელობაზე არ მოიპოვება იმდენი ტაძარი საქართველოში, რამდენიც წმ. გიორგის სახელზეა აშენებული. შემთხვევითი არ არის ცნობილი გეოგრაფოს-ისტორიკოსის ვახუშტი ბატონიშვილის სიტყვები, რომ "ამისთვის მიერ ქაშითიგან ნიშანი და სასწაულნი უმრავლესნი არიან მთავარ-მოწამისა გიორგისანი ყოვლისა ივერიასა შინა, რამეთუ არიან ბორცუნი ანუ მაღალნი გორანი, რომელსა ზედა არ იყოს შენნი (ე.ი. აშენებული) ეკლესიანი წმიდისა გიორგისანი" (ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973, გვ. 43). ვახუშტის ამ სიტყვების ფონზე აღარ გაგვიკვირდება ხალხში გავრცელებული მტკიცება, რომ საქართველოში წმ. გიორგის სახელზე წლის დღეების შესაბამისად 365 ტაძარია აშენებული. ქართულად თარგმნილია სხვადასხვა პერიოდში შექმნილი გიორგის ოთხი "წამება", სამი შესხმა, შვიდი საგალობელი და სასწაულების რამდენიმე ციკლი, გარდა ამისა, თვით ქართველებსაც შეუქმნიათ წმ. გიორგის შესახებ ორიგინალური პროზაული და პოეტური თხზულებები (ვახიძე-შვილი, 1991, გვ. 3). მიუხედავად იმისა წმ. გიორგის ამბავი საქართველოში პირველად X საუკუნეში ითარგმნა, მაგრამ, როგორც ჩანს, მის ცხოვრებას ლიტერატურულ გაფორმებამდე ზეპირსიტყვიერების სახით უფრო ადრე უნდა გასცნობოდნენ. ამას ადასტურებს ასევე ხელოვნების ის ძეგლები რომლებიც საქართველოში მოიპოვება — V საუკუნის ბრძანძორისა და ხოჯარნის ქვა-სვეტები (სტელები) და წებელდის კანკელის ფილა VI-VII საუკუნეების (ა. ჩხარტიშვილი, 1978, გვ. 61).

ქართულ ბეჭდურ ხელოვნებაში უკვე X საუკუნიდან წარმოდგენილია წმ. გიორგის თემაზე შექმნილი სხვადასხვა კომპოზიცია. მათგან ყველაზე პოპულარული ჩანს ცხენოსანი წმ. გიორგი, რომელსაც ხელში უჭირავს ჯვრით დაბოლოებული შუბი, რითაც კლავს თავის მსხვრეპლს — გველეშაპს ან ადამიანს (დიოკლეტიანეს). ამ დროს წმ. გიორგი გადმოცემულია, როგორც ტრიუმფატორი და გამარჯვებული. ასეთი ადრეული ცხენოსანი წმ. გიორგი არ იცის არც ბიზანტიურმა და არც დასავლეთის ხელოვნებამ (ა. ჩხარტიშვილი, 1978, გვ. 63).

ცნობილია, რომ აღმოსავლეთის ხელოვნებაში, გავრცელებული იყო დამარცხებული მოწინააღმდეგის გამოსახვა გამარჯვებული მხედრის ცხენის ქვეშ. დიოკლეტიანეს და გველეშაპის გამოსახულება წმ. გიორგის ცხენის ფეხქვეშ შეიძლება განვმარტოთ, როგორც სიმბოლო ქრისტიანობის გამარჯვებისა და წარმართობის დამარცხებისა, რომელიც ქრისტიანული მოძღვრების მიხედვით “პირველად შეიმუშავა ქართულმა ხელოვნებამ დამოუკიდებლად, აღმოსავლური ტრადიციის მიხედვით” (შ. ამირანაშვილი, 1971, გვ. 251).

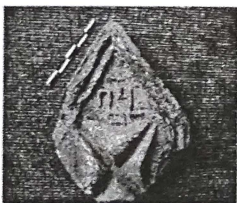
ამრიგად, ზედა მესხეთში აღმოჩენილი ანტიფიქსი მრავალმხრივ საინტერესოა. იგი ქრონოლოგიით ჯერჯერობით პირველი ძეგლია, სადაც წმ. გიორგია გამოსახული. რელიეფური შესრულებით და დამზადების ტექნიკით სრული საფუძველი გვაქვს ანტიფიქსი IX საუკუნის დასასრულს და X საუკუნის დასაწყისს მივაკუთვნოთ.

სურ. 1

სურ. 2

სურ. 3

სურ. 4

ლიტერატურა

ილ. აბულაძე, 1973 - ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ლექსიკონი, თბ., 1973.
შ. ამირანაშვილი, 1971 - შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1971,

ა. აფაქიძე, 1963 - ა. აფაქიძე, ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში, I, თბ., 1963.

ი. ბერძენიშვილი, 2006 - ი. ბერძენიშვილი, ქრისტიანობის გავრცელების საკითხი აფხაზეთში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით (IV-VIII სს.), თბ., 2006.

ლ. ბოჭორიშვილი, 1946 - ლ. ბოჭორიშვილი, ქართული კერამიკა, I, თბ., 1946.

ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973 - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ტ. IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ., 1973.

ბ. ვიბერი, 1972 - Виппер В.В., Искусство древней Греции. Москва, 1972.

DAVID BERDZENISHVILI

CALIPTER ANTEFIX WITH ST. GEORGE IMAGE FROM THE VILLAGE ZEDA MESKHETI

Georgian Tribes used ceramics for building purposes since ancient times. Georgian churches, monasteries, royal palaces and the houses of noblemen show that Georgians used various building materials, that they had excellent knowledge in building culture. Archaeologists prove the existence of special building traditions in Georgia. It can be confirmed by the IV century epitaph unearthed in Mtskheta, where “the leading artist and architect Avreli Akholis” is mentioned.

As the well-known Greek geographer Strabostates, ceramical tiles were widely used on the territory of Georgia from the II half of the I millennium. Archeological excavations in the western and eastern parts of Georgia proved Strabo’s sayings.

In Georgian scientific literature two kinds of tiles are mentioned: a first one, which is called „Solen” and tranced tiles, which are called „Lorfin”. Both are made of baked clay. According to S.S. Orbeliani Dictionary „Lorfin” is a tile made of stone or baked clay. But the Dictionary of old Georgian Language doesn’t mention any of them. It speaks about the „baked clay” or „ketsi”. A person, who did items made of clay was called „meketse”. These craftsmen made not only utensils but different kinds of tiles too. “Ketsi” and “tiles” are seemed to be similar terms in Georgia. For example: the tile discovered in the vill. Matani (Akhmeta region) with the inscription of the XI century gives information about the „owner of this ketsi”.

It is noteworthy that in Georgia tiles were spread from Greek Polises existing on the East coast of the Black Sea in the IV century BC.

Trenched tiles or as it is called the „Georgian tiles” were used as a material for the roofs. For example, in Vani where religious and public buildings were built with massive stones craftsmen used square-shaped tiles for covering the roofs, but on their edges they placed trenched tiles or calipters with its back up for the water to be leaked.

In antiquity there were two ways of producing tiles: First _ it was made on a special machine and second on a gauge. From the archaeological point of view flat tiles are made with the help of the gauge, as for the trenched tiles they are made on the special machine. Wooden gauges were used for making tiles. When the raw material was put into the gauge it was stamped and then baked.

Archaeologists indicate that Georgian clay was of a high quality and the surface of the tiles were so smooth that it was easy to put a paint on it.

In early medieval centuries ceramic industry refined. Although the types of tiles remained the same, they became colourfull and many of them were covered with glaze. But Antefixes _ tiles with inscriptions and carved with decore were special. As we mentioned above they were put on the edges of the roofs to have a great effect on people.

Models of decorated art like engraved bronze axes, buckles, glassware, utensils, forged jewelery can be found in different parts of Georgia: in Trialeti, Vani, Mtsketa, Kazbegi and etc. Among them Antefixes have its significant role

The term “Antefix” comes from the Greek work „akroterion” – animal sculptures placed on the roofs of Greek temples.

In Vani 3 antefixes were found which seem to be the architectural decoration of buildings.

From the early medieval centuries, Christianity became the state religion in Georgia. New Christian culture, national writing language and Christian art were formed and became dominant throughout the country.

We can see antefixes on the early Christian churches. There are images of crosses, animals and plants stamped on them. 3 antefixes with the image of a cross were found in Artanuji /the end of V century/, in Rustavi (V-VI c.c.). In 1981-1982, in Mramba (near Tsebelda) was excavated the early christian church (VI-VII c.c.) where archaeologists found antefixes covered with crosses and other symbols, like stars, moon, trees and etc. In Urbnisi 3 antefixes show the image of a cross and a stylized deer. Near Urbnisi, in the village Kvatskhela was found the antefix with the image of a deer placed in the circle. It has fawns on the back and among legs. This composition is the similar of those found on the bronze buckles in the late antique. 10 antefixes were excavated in Nokalakevi with the images of crosses (the beginning of the VI century).

8 antefixes of early Christianity are preserved in Kutaisi State Museum, all with the image of crosses on them. There is Capitol Letters (Asomtavruli) writing in allegory on one of them (Gabriel). This is the earliest epigraphic Asomtavruli writing in West Georgia so far. 2 similar antefixes were found during the excavations in the interior of Bagrat’s Cathedral in 2006.

Early christian antefixes with the image of crosses and Asomtavruli writings were found on the churches in Gurjaani, Akuri, Vachnadziani. In 1962, near the village Primorskoe (Gudauta region) on the hill Msikhgua archaeologist unearthed early christian church where 46 antefixes were found with crosses and Asomtavruli writings on them. In 1980, in vill. Najakhovo (Martvili region) 8 antefixes were found in the ruins of the early christian church. All of them were decorated with crosses.

Our special interest attracts one antefix from Kutaisi State Museum. It is decorated with St. George’s image /was found in 1986 in the village Zeda Meskheti, Tskhaltubo region/. The upper part is broken. St. Georgia is mounted on the horseback killing a dragon with his lance, but the picture is damaged. The upper part of the Saint and the head and the neck of the horse are broken, but the left leg and his dress are well-shown. The dress is covered with a diamond shaped lines in raised relief. His lance is in the dragon’s head. The dragon’s body is circled. The horse is shown in motion. It’s front legs are up the lines in relief on its back shows that the back of the animal was covered by cloth.

It is obvious that the image was stamped on a raw clay before baking, by a panted thing. The relief is carved on the gauge. Maybe this is the reason why the Saint has the lance in his left hand and why the composition is directed from the left to the right.

The artwork is mediocre. It seems that the craftsman isn't highly skilled. This carving shows the relationship with the art of the Eastern Christian countries.

Another antefix with St. George image and Asomtavruli writing is kept in the State Museum in Georgia in Tbilisi and belongs to the X-XI centuries.

St. George on the white horse is the most popular Saint in Georgia. Majority of churches here are erected in his honour. The Georgians created original works about St. George, they translated 7 hymns, the cycle of his words and 4 tortures. However, St. George's life was first translated in the X century, it seems that the Saint was very popular before that in Georgian folk. St. George's images were found in Braddzori and Khojarny (V c.) and on the stone iconostasis in Tsebelda.

In Georgian folk art there are numerous compositions depicting St. George. He is on the horseback killing the dragon. With his lance (sometimes instead of dragon there is king Diocletian). These compositions show St. George as a triumphator. This kind of composition was used in Georgia much more earlier than in the art of Byzantine or in Europe.

It is known that in the art of the western in front of the feet of the image of dragon or Diocletian shows the victory of Christianity upon Paganism. I consider that this composition style was first worked out in Georgia on the basis of the western tradition.

From my point of view, the antefix found in Zeda Meskheta is very valuable as it appears to be the first one with the image of St. George. The shape of the relief and its technique shows that this antefix is related to the end of the IX and to the beginning of the X centuries.